

Kutadgu Bilig’de Âyet ve Hadisler

O. Cemal BAYAR*

Bozok Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Yozgat

*Sorumlu Yazar
hz_ocb@msn.com

Özet

Bilinen ilk Türk-İslâm eseri olan Kutadgu Bilig, bilinen ilk Türk-İslâm şairi Yusuf Has Hacib tarafından H. 462 (1069-1070) yılında Kaşgar’da saltanat süren Karahanlı hükümdarı Tavgaç Ulug Bugra Kara Han Ebu Ali Hasan b. Süleyman Arslan Kara Han’a ithaf edilmiştir. Türk edebiyatındaki ilk mesnevî örneği olup aruz ölçüsüyle yazılan ilk eserdir. 18 ayda tamamlanabilen bu eser, Karahanlı (Hakaniye) Türkçesiyle kaleme alınmıştır. Arapça veya Farsça kelimeler oldukça azdır.

Bu eserde Türk milletinin hayatına geniş yer verilmiştir. Bunların içinde pek çok sözün kaynağının âyet ve hadislerle dayanması esere ayrı bir değer katar ve ilk Türk-İslâm eseri olan Kutadgu Bilig, değerler bakımından İslâmiyet’e dayanır.

İslâmiyet’e dayanan bu muhteşem eserde, mânâsını âyet ve hadislerden alan, iktibas veya telmih yapılan beyitler incelenmiştir. Beyitler incelenirken özellikle nasihatlerin bulunduğu kısımlarda ve hüküm bildiren beyitlerde âyetlerden faydalandığını görülmüştür. Bazı beyitlerde âyet manasının bütünü, bazılarında bir parçası bulunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kutadgu Bilig, Yusuf Has Hacib, Âyet, Hadis.

Abstract

Kutadgu Bilig, the first Turkish-Islamic work known, was dedicated by Yusuf Has Hacip, the first Turkish-Islamic poet, to the ruler of Karakhan, Tavgaç Ulug Bugra Kara Han Ebu Ali Hasan, the son of Suleyman Arslan Kara Khan, that ruled in Khasgar in 462(1069-1070) A.D. It is the first example of mathnawi and the first work written in aruz meter. The work that could be completed in eighteen months was written in Karakhan(Hakaniye) Turkish. It contains quite few Arabic and Persian words.

In this work, the life of Turkish people has been given a large place. That the source of many words is based on verses and hadiths adds a different value to the work, and Kutadgu Bilig, the first Turkish Islamic work, is based on Islam in terms of values.

During the review of the couplets, it has been observed that verses were made use of in the couplets especially in the parts that include advice and in the verses that state provisions. In some couplets, the whole meaning of the verse is included while a part of the meaning of it is included in some.

Key Works: Kutadgu Bilig, Yusuf Has Hacib, Verse, Hadith.

Bilinen ilk Türk-İslâm eseri olan Kutadgu Bilig, bilinen ilk Türk-İslâm şairi Yusuf Has Hacib tarafından H. 462 (1069-1070) yılında Kaşgar’da saltanat süren Karahanlı hükümdarı Tavgaç Ulug Bugra Kara Han Ebu Ali Hasan b. Süleyman Arslan Kara Han’a ithaf edilmiştir. Türk edebiyatındaki ilk mesnevî örneği olup aruz ölçüsüyle yazılan ilk eserdir. 18 ayda tamamlanabilen bu eser, Karahanlı (Hakaniye) Türkçesiyle kaleme alınmıştır. Arapça veya Farsça kelimeler oldukça azdır.

Reşid Rahmeti Arat’ın hazırladığı karşılaştırmalı nüshada 88 bölüm vardır. Baştaki 11 bölüm giriş, 74 bölüm asıl konu, 3 bölüm bitiriş bölümleridir. Bitiriş bölümleri, kaside nazım biçimiyle (aa, ba, ...) yazılmıştır. Bunlar 12.598 dize yani 6299 beyit tutmaktadır. Kutadgu Bilig’de 173 tane de dördlük (aaba) vardır. Hepsisi birden 13.290 dize yani 6645 beyit tutmaktadır.

“Ayrı memleket, şehir ve saraylarda bu illerin hâkimleri kendi âdet ve usullerine göre kitaba ayrı ayrı adlar

vermişlerdir: Çinliler **edebü’l-mülûk**, Maçinliler **Enisü’l-memâlik**, doğu ilinin büyükleri **ziynetü’l-ümerâ***, İranlılar **Şehnâme** ve Turanlılar **Kutadgu Bilig** demişlerdir.” (Arat 2008: 34)

Bu eserde Türk milletinin hayatına geniş yer verilmiştir. Bunların içinde pek çok sözün kaynağının âyet ve hadislerle dayanması esere ayrı bir değer katar ve ilk Türk-İslâm eseri olan Kutadgu Bilig, değerler bakımından İslâmiyet’e dayanır. “Yusuf, eserinin başından itibaren İslâmî geleneğe uymuş, eserine tevhid, naat ve dört sahabeye övgü ile başlamıştır. Kutadgu Bilig’in başındaki bu tevhid manzumesi İslâmî Türk edebiyatında bize kadar gelen ilk örnektir.” (Tekin 1986: 132) A. Dilaçar, Kutadgu Bilig ve Kur’ân âyetleri arasında bir bağlantı kurmuştur: “Kutadgu Bilig görkemli bir şehre benzer. Pırıl pırıl parlayan sokaklarını onun kutsal beyitlerinde görürüz. Bunların kimi Tanrı buyruğu, kimi uyarma, kimi öğüt, kimi sakındırma, kimi de yasaklamadır.” (Dilaçar 1988: 152) Bazı araştırmacılar Yusuf Has Hacib’in hadislerden

faydalanmadığını söylemiştir. Ancak 5651. beyitte “Dinle Allah’tan insanlara haber getiren nebî ne der” diyen Yusuf Has Hacıb hadislerden de kayda değer şekilde faydalanmıştır.

Yusuf Has Hacıb, eserinde âyet ve hadisleri açık olarak belirtmemiştir. Sadece bir yerde “Dinle Allah’tan insanlara haber getiren nebî ne der” diye hadislerle ilgili açık bir ifade vardır.

“Kutadgu Bilig’de Âyetler ve Hadisler” adlı bu çalışmamızda hem âyetlerle hem de hadislerle anlam ilgisi kurulabilecek, mânâsını hem âyet hem de hadislerden alan beyitleri tespit ettik.

Çalışmamıza, âyet ve hadislerle telmih yapan veya âyet ve hadislerle anlam ilgisi kurulabilecek, belli âyetleri ve hadisleri rahatça çağrıştıran beyitler alınmıştır. Bizim seçtiğimiz konuların dışındaki konularda da âyet ve hadislerle ilgi (telmih vs.) kurulabilmesi mümkündür.

1. Adalet İle İlgili Beyitler

1451 törü kıl katılğan bolup kılma küç tapug kıl bayatka anıng kapğı kuç

Adaletle iş gör, buna gayret et, asla zulmetme; Allah’a kulluk et ve onun kapısına yüz sür.

1374 törü tüz yoritıl budunka köni Kününg edgü bolgay könilik küni

Halka yasayı doğru ve dürüst uygula ki, kıyamet gününde bahtiyar olasın.

Yukarıdaki beyitler konularını şu âyet ve hadislerden almıştır:

“Haberiniz olsun ki, Allah size emanetleri ehline vermenizi ve insanlar arasında hükmettiğiniz vakit adaletle hükmetmenizi emrediyor...” (Nisâ/58)

“Ey iman edenler; hak ölçülerle hareket edip adaleti yerine getirmeye uğraşan hakimler, Allah için şahitlik yapan kişiler olunuz. Gerek kendileriniz veya ana-babanız yahut en yakınlarınız aleyhine olsun; gerek zengin, gerek fakir olsun. Çünkü Allah, ikisinden de önceliklidir. Bundan dolayı adaletten uzaklaşıp da nefsinize uymayın. Şahitlik yaparken dilinizi eğeri, bükerseniz veya çekinirseniz, şüphesiz Allah bütün yaptıklarınızdan haberdardır.” (Nisâ/135)

“Ey iman edenler, Allah için duran (gerekeni yapan) hakimler, adalet örneği şahitler olun! Sakın bir kavme olan kininiz sizi adaletsizliğe itmesin! Adaletli davranın!...” (Mâide/8)

“Onlar, sürekli yalancılık için dinler, boyuna haram yerler. Eğer sana gelirlerse ister aralarında hükmet, istersen onlardan yüz çevir. Eğer yüz çevirirsen sana hiçbir zarar veremezler. Şayet hükmedersen, aralarında adaletle hükmet. Çünkü Allah, adaletli kimseleri sever.” (Mâide/42)

“Yetimin malına, rüşdüne erinceye kadar en güzel şekilden başka türlü yaklaşmayın; ölçeği ve tartıyı tam ve denk tutun. Biz, hiçbir kimseye gücünün yettiğinden başkasını teklif etmeyiz. Söz sahibi olduğunuz zaman yakınlarınıza ait de olsa adaleti gözetin...” (En’âm/152)

“Onun için emrolunduğun gibi doğruluk et; sen ve beraberinde tevbe edenler de böyle olsun ve aşırı gitmeyin! Çünkü O, bütün yaptıklarınızı görür.” (Hûd/112)

“Haberiniz olsun ki Allah, size adaleti, iyi davranmayı ve yakınlarla yardımda bulunmayı emrediyor; hayâsızlığı, fenalığı ve azgınlığı yasaklıyor; dinleyip anlayıp tutasınız diye size öğüt veriyor.” (Nahl/90)

“Kıyâmet gününde insanların Allah’u Teâlâ’ya en sevgili olanı ve Allah’a en yakın bulunanı adil devlet başkandır. “ (Tirmizî, Ahkâm, 4)

“Bir saat veya bir gün) adaletle hükmetmek, bir sene veya altmış sene nâfile ibadet’ten hayırlıdır.” (el-Aclûnî, Keşfu’l-Hafâ, II, 58, 1721; ez-Zeylâî, Nasbu’r-Râye, IV, 67)

“Doğrusu adaletle iş görenler, Allah katında nurdan minberler üzerinde Rahman’ın sağında olacaklardır. Onun her iki eli, sağdır. Onlar, ahalileri ve velayetlerinde bulunanlar hakkında verdikleri kararlarında daima âdil davranırlar. (Müslim 1214; Nesâî, Sünenü’l-kübrâ 5917; Ahmed b. Hanbel, Müsned 2/160)

2. Allah (cc.) İle İlgili Beyitler

0023 uçuglı yorıglı tınıglı neçe tırılgu seningdin bulup bir içe

Uçan, yürüyen ve duranların hepsi rızıklarını senden bularak yiyip içerler.

1344 törütti tümen ming bu sansız tirig tırılgu birür kodmaz açın birig

Bu yüz binlerce, sayısız mahlûku o yarattı; hepsine rızık verir ve aç koymaz.

3191 tiledi törütti kamug teprerig tırılgu birür yim tutar ol tirig

Bütün hareket edenleri o diledi ve yarattı; onlara rızık ve hayat veren odur.

3718 törütti kalın bod bu sansız tirig tırılgu birür kodmaz açın birig

Sonsuz varlıkları ve sayısız canlıları o yarattı; bunların hepsine rızıkını verir, hiçbirini aç bırakmaz.

3902 tözü teprenürke tırılgu birür tırıglık tuşı bu ölüm ol idur

Bütün canlıların rızıkını o verir; herkese hayatı verdiği gibi, ölüm de onun emriyledir.

Yukarıdaki beyitler konularını şu âyet ve hadislerden almıştır:

“İnkârcılara dünya hayatı bezendi de iman edenlerle eğleniyorlar. Oysa korunan o müminler, kıyamet günü onların üstündedirler. Allah, dilediğine hesapsız nimetler verir.” (Bakara/212)

“Allah kullarına çok lütfkârdır: Dilediğine rızık verir. O çok kuvvetli, çok güçlüdür.” (Şura/19)

“Şüphesiz Allah, rızık veren, sarsılmaz kuvvet sahibi O’dur.” (Zâriyât/58)

“Rûhu’l-Kudüs kalbime şu sözü fısıldadı: Hiçbir nefis rızıkını tastamam almadıkça ölmez. Öyleyse Allah’tan sakının da rızıkınızı güzel ve meşru yollardan arayın.” (Suyutî, İtkan, I/59; Aclûnî, Keşfu’l-hafâ, I/231)

2163 bütün can üzülse umunç tut ulug bayat birge edgüke edgü yolug

Can çıksa dahi, ümidini kesme; inan ki, Allah iyi kişiye iyi yol gösterir.

3649 bu king dünya özke küçün kılma tar yazuklug kulinga bayat fazlı bar

Bu geniş dünyayı kendine zorla daraltma; günahkâr kulu için Allah’ın fazlı ve rahmeti vardır.

3651 ‘azabka katıg kork umın rahmetin tapug kıl yetürgil bu kulluk atın

Azabından çok kork, rahmetinden de ümit kesme; ibadet kıl ve bu kulluk adının gereklerini yerine getir.

**3668 bayat ‘adilinge tutçı korku yorı
umın fazlınga tutçı tegnü yorı**

Allah’ın adından daima korkarak yaşa, fakat fazlından da asla ümit kesme.

**3674 yazukum öküş tip umınç kesmegü
tapugka inanıp tapug yasmagu**

Günahım çok diye ümit kesmemeli; yalnız ibadete güvenerek de ibadette aşırıya gitmemeli.

**5122 yana men idimdin umınç kesmedim
yazuk yarlıkaglı ol ol bir idim**

Yine de ben Rabb’imden ümidimi kesmedim; bütün günahları affeden, O bir Rabb’imdir.

Yukarıdaki beyitler konularını şu âyet ve hadislerden almıştır:

“Ey oğullarım, haydi gidiniz de Yusuf ile kardeşini bulmak için araştırınız; Allah’ın rahmetinden ümit kesmeyiniz; çünkü Allah’ın rahmetinden ümidini kesen ancak kâfirler güruhudur.” (Yûsuf/87)

“İbrahim: «Rabbimin rahmetinden sapıklığa düşenlerden başka kim ümidini keser?» dedi.” (Hicr/56)

“Allah’ın ayetlerine ve O’na kavuşmaya inanmayanlar ise, hep onlar Benim rahmetimden ümidini kesmiş olanlardır ve onlara acı bir azap vardır.” (Ankebût/23)

“De ki: «Ey kendi aleyhlerine haddi aşmış kullarım, Allah’ın rahmetinden ümit kesmeyin! Çünkü Allah, bütün günahları bağışlar. Şüphesiz ki O, çok bağışlayıcıdır, çok merhamet edicidir.” (Zümer/53)

“Onun için ümidi kesmeyin de başınıza azap gelmeden önce tevbe ile Rabbinize yönelin ve O’na halis Müslümanlık yapın! Sonra kurtulamazsınız.” (Zümer/54)

“Müminler Allah’ın azap ve azabının miktarını bilselerdi hiç biri Cennet’i ümit etmezdi. Kâfirler de Allah’ın rahmetinin ne kadar çok olduğunu bilselerdi hiç biri O’nun rahmetinden ümit kesmezdi.” (Müslim, Tevbe 23).

**3053 seningde adın yok yölekim manga
küvençim sen ök sen umınçım sanga**

Benim senden başka sığınağım yoktur; güvendiğim bizzat sensin, ümidim sendedir.

**6250 bayatka sığingül kamugdın üzül
köngül til arıg tut kılınçın süzül**

Her şeyi terk et, Allah’a sığın; gönül ve dilini temiz tut, hareketini düzelt.

Yukarıdaki beyitler konularını şu âyet ve hadislerden almıştır:

“...O’ndan başka bir sığınak da bulamazsın!” (Kehf/27)

“De ki: «Allah’tan beni kimse kurtaramaz ve ben, O’ndan başka bir sığınacak bulamam.” (Cinn/22)

“Ey Arz, benim de senin de Rabbimiz Allah’tır. Senin şerrinden, sende bulunanların da şerrinden, sende yaratılmış olanların da şerrinden ve senin üzerinde debelenenlerin de şerrinden Allah’a sığınırım. Aslanın, iri yılanın, yılanın, akrebin ve beldede (yeryüzünde) ikamet edenlerin, doğuran ve doğanların şerrinden de Allah’a sığınırım” (Ebu Davud, Cihad 80).

**6245 ilig aydı tengri küdezgey anı
şifa birge kolsa kopurgay anı**

Hükümdar dedi ki: Onu Allah korusun; o isterse, şifa ihsan ederek ayağa kaldırır:

Yukarıdaki beyit konusunu şu âyet ve hadislerden almıştır:

“«Hastalandığım zaman bana o şifa verir.»” (Şuarâ/80)

“Ey Allah’ım, ey insanların Rabb’i, şu hastalığı götür; şifâ ver, şifâ veren Sensin. Senin vereceğin şifâdan başka şifâ yoktur. Hastalığı ortadan kaldıracak bir şifâ ver” (İbn Mace, Tıb, 35, 36).

“Allah ne kadar hastalık indirmişse, mutlaka onun için bir de şifâ indirmiştir.” (Buhârî, Sahih-i Buhârî, 1851)

“Her derdin bir devası vardır. Dolayısıyla derdin devasına rastlanıldığı zaman o dert yüce Allah’ın izniyle düzelir.” (Müslim 1432, Ahmed b. Hanbel, Müsned, 3/335)

3. Besmele İle İlgili Beyitler

**0001 bayat atı birle sözüg başladım
törütgen igidgen keçürgen idim**

Allah adıyla söze başladım; O, yaratan, yetiştiren ve göçüren Rabbimdir.

**0124 bayat atı birle sözüg başladım
törütgen igidgen keçürgen idim**

Allah adıyla söze başladım; O, yaratan, yetiştiren ve göçüren Rabbimdir.

**1343 bayat atı birle sözüg başladı
törütgen igidgen keçürgen idi**

Sözüne Allah adıyla başladı: yaratan, yetiştiren ve göçüren Allah dedi.

**3188 bayat atı birle sözüg başladı
törütgen igidgen keçürgen tidi**

Allah’ın adıyla başladı söze: yaratan, besleyen ve göçüren O’dur dedi.

**3715 bayat atı birle sözüg başladı
törütgen igidgen keçürgen tidi**

Allah’ın adıyla başladı: yaratan, besleyen ve göçüren O’dur dedi.

**3897 bayat atı birle sözüg başladı
törütgen igidgen keçürgen tidi**

Allah’ın adıyla başladı: yaratan, besleyen ve göçüren O’dur dedi.

Yukarıdaki beyitler konularını şu âyet ve hadislerden almıştır:

“Rahmân ve Rahîm olan Allah’ın adıyla.” (Fatiha/1)

“Süleyman’dan; o Rahman ve Rahim Allah’ın adıyla (başlamakta)dır.” (Neml/30)

“Besmele ile başlanmayan her önemli iş sonuçsuz kalır.” (Feyzu’l-Kadir, V, 13.)

“Davud oğlu Süleyman (a.s.) ve benden başka hiçbir peygambere indirilmeyen bir âyet bana indirildi. Bu âyet ‘Bismillâhirrahmanirrahim’dir.” (İbn Kesîr, Tefsir, İstanbul, 1984, I, 33.)

“Besmele her kitabın anahtarıdır.” (Feyzu’l-Kadir, III, 191)

4. Diğer Konular İle İlgili Beyitler

**2228 ferîşte bitir kul negü kılmışın
idi ötrü aydur yarın ol işin**

Kulun neler yaptığını melek yazar, sonra Allah yarın o işi sorar.

Yukarıdaki beyit konusunu şu âyet ve hadislerden almıştır: “İki zabıt memuru (melek), sağda ve solda oturmuş zabıt tutarlarken.” (Kaf/17)

“O, şereflî ve sâdık yazıcı meleklerin elindeki yüksek, tertemiz ve çok değerli sahifelerdedir.” (Abese/13-16)

"Hâlbuki üzerinizde gözcüler var. Değerli, dürüst kâtipler." (İnfitâr/10-11)

"Gece bir takım melekler, gündüz bir takım melekler size gelirler. Bunlar, sabah ve ikindi namazlarında bir araya gelip buluşurlar. Sonra sizinle kalmış bu meleklerden yukarıya çıkanlara, Rableri -onların hallerini en iyi bilen olduğu halde- 'Kullarımı ne halde bıraktınız?' diye sorar. Onlar da namaz kılarlarken bıraktık; namaz kılarlarken kendilerine gittik derler." (Buhârî, Mevakid, 16; Bed'ül-Hakk, 6; Müslim Mesacid 210; Ahmed b. Hanbel, II, 257, 486; Nesâî, Salât, 21).

4991 müsülman kadaşka müsülman kadaş ziyaret kılur ok ay köngli tudaş

Müslüman Müslümana kardeşdir ve onlar birbirlerini ziyaret eder, ey gönlü gönlüme uygun insan.

5490 müsülman müsülman bile ol kadaş kadaşka katılma ulam edgüleş

Müslüman Müslümanla kardeşdir; kardeşe karşı düşmanca davranma, onlarla hep iyi geçin.

Yukarıdaki beyitler konularını şu âyet ve hadislerden almıştır:

"Müminler ancak kardeşlerdir; onun için iki kardeşinizin aralarını düzeltin ve Allah'tan korkun ki, rahmete layık olasınız!" (Hucurât/10)

"Birbirinizle kinleşmeyiniz hasetleşmeyiniz birbirinizden yüz çevirmeyiniz. Ey Allah'ın kulları kardeş olunuz..." (Buhârî, Edeb, 57; feraiz 2; Müslim, birr, 23; Tirmizî, birr, 24)

"Mü'minin mü'mine bağlılığı, parçaları birbirini bütünüleyen bir bina gibidir." (Buhârî, salat, 88, Mezalim, 5; Müslim, birr, 65; Tirmizî, birr, 18; Nesâî, zekat, 67).

5. Emir veya Nehiy Kipiyle Söylenen Beyitler

0194 budun tili yavlak sini sözlekey kişi kılki kirtüç etingni yigey

Halkın dili kötüdür, seni çekiştirir; kişinin doğası kıskançtır, etini yer.

3505 kişisiz tirilme kişiler ara kişi 'aybı körme özüngni köre

İnsanlardan uzaklaşıp yalnız yaşama; başkasının kusurunu görme, kendine bak.

4108 yongama kişig sen uşak sözleme köni sözleğil söz barın kizleme

Başkaları hakkında gammazlık etme, dedikodu yapma; doğru sözü söyle, doğruyu gizleme.

4301 kurug sözleme sen kişig songdama uşak söz edermeye yime kikkeme

Boş söz konuşma, insanları çekiştirme; dedikoduya uyma, kendin de dedikodu yaparak fitne uyandırma.

6118 tilek arzu sürme havangni yığın kişig songdamagıl tiling kıl agın

Heva ve arzu peşinden koşma, nefesine engel ol; başkalarını çekiştirme, dilini tut.

Yukarıdaki beyitler konularını şu âyet ve hadislerden almıştır:

"Ey iman edenler! Zannın birçoğundan çekinin, çünkü zannın bazıları günahdır. Birbirinizin kusurunu araştırmayın, kiminiz kiminizi arkasından çekiştirmesin! Sizden biriniz kardeşinin ölü halindeki etini yemek ister mi hiç? Demek tiksindiniz! O halde Allah'tan korkun, çünkü Allah, tevbeyle çok kabul edendir. Çok bağışlayıcıdır." (Hucurât/12)

"Bunlar başkalarının iffet ve şereflerine dil uzatarak onların ölümlerinin etini yiyen kimselerdir." (Ebu Davud, Riyazu's-salihin, cild 3)

"Başkalarının kusurlarından bahsetmek istediğin vakit, kendi kusurlarını hairla." (Muhtaru'l Ehadisi'n nebeviye Tercümesi, s. 9)

"Laf götürüp getiren/koğucu kimse, cennete giremez." (Müslim, İmân 54, Buhârî, Edeb 50; Ebu Dâvud, Edeb 33 (4871); Tirmizî, Birr 79 (2026))

0226 apang iki ajun kolar erse sen oti edgölük kılur erse sen

Sen her iki dünyayı arzu ediyorsan, bunun çaresi iyilik yapmaktır.

0227 kalı edgü bolmak tilese özüng yori edgölük kıl kesildi sözüng

Eğer kendin iyilik bulmak istiyorsan, yürü, iyilik et; başka söze ne hâcet.

0230 kalı bolsa elging budunka uzun kamug edgölük kıl kılınçm sözün

Eğer halkı idare edecek bir duruma gelersen, işle ve sözle her zaman iyilik et.

0236 sanga tegdi emdi kezigçe orun kamug edgölük kıl sen edgü burun

Şimdi bu yere sahip olmak sırası sana gelmiştir; sen herkesten iyi ol, hep iyilik yapmaya çalış.

0345 yori edgölük kıl ay edgü kişi itiglig bolur tutçı edgü işi

Yürü, ey iyi kişi, iyilik yap, iyinin işi hep düzgün gider.

0551 ay devlet idisi bu devlet bile turayın tise tur sen edgü tile

Ey devlet sahibi, ikbalinin devamını istersen, onun devamı süresince sen de iyilik etmeye devam et.

0914 bu edgü tilegli negü tir eşit kamug edgölük kıl özüngke iş it

İyilik dileyen insan ne der, dinle; daima iyilik et, o senden ayrılmayan bir arkadaşın olsun.

0917 bu edgü ong ol kör isizlik bu sol solungdın tamu orni uştmağ ong ol

İyilik sağ ve kötülük soldur; senin solunda cehennem vardır, cennet ise sağdadır.

0929 isiz kılisa isiz yanutı ökünç usa edgölük kıl isizke öçün

Kötülük edersen, kötülüğün karşılığı pişmanlıktır; elinden gelirse, kötülüğün inadına iyilik yap.

1148 isiz kılmağıl sen ay kılki tüzün bu kün edgü kılğıl kılınçm sözün

Ey yumuşak huylu insan, kötülük etme; hem hareketin hem de sözünle bugün iyilik et.

1295 yana aydı ay toldı olgum eşit özüng edgü birle tamudın köşit

Ay Toldı devam etti: Oğlum, dinle, dedi; cehennem azabına karşı iyiliği kendine siper et

1296 kamug edgölük kıl isizdın yıra kamug edgü kelgey sen oldur tura

Daima iyilik yap, kötülüklerden uzak dur; ister otur, ister kalk, bundan sana hep iyilik gelir.

1315 kişi yaşı kolma özüng kalma ya neçe edgölük kıl hava arzu bas

Başkasının zararını isteme, kendin de zarar verme; hep iyilik yap, kendi hevâ ve hevesine hâkim ol.

- 1330 bolu birse devlet küvezlenmegil
usa edgölük kıl isiz kılmağıl**
Devlete kavuşursan, kibirlenme; elinden geldiği kadar iyilik yap, kötülük etme.
- 1333 tiriglik yava kılma edgü kılın
keçer kün içinde kereking alın**
Hayatı boşa geçirme, iyilik yap; geçip gidenlerden ibret al.
- 1367 bela küç yirinde sen edgü kılın
budunug sevindürgil elgin tilin**
Sen halkı beladan zulümden koru, iyilik yap; elinle ve dilinle halkı sevindir.
- 1508 isizke yaguma yırak tur teze
yori edgölük kıl yorık yol tüze**
Kötüye yaklaşma, ondan uzak dur, kaç; daima iyilik yap, tavır ve hareketini düzelt.
- 1639 bu edgü kılı tur ay edgü kişi
karımaz bolur edgü mengü yaşı**
Ey iyi insan, iyilik yapmaya devam et; iyilik yaşlanmaz, onun ömrü ebedidir.
- 2160 tözü halka könglün bagırsak bolun
tuçı edgölük kıl sen edgü bulun**
Bütün halka samimi bir merhamet göster; daima iyilik yap, kendin de iyilik bul.
- 3511 sen edgü kılınç tut isiz bolmağıl
kayuda tilese yori korkmağıl**
Sen iyilik yap kötü olma; böylece nerede istersen orada korkmadan dolaşabilirsin.
- 4256 uğinça kamugka özüng sevnü bir
sanga edgü bolgay sizik tutmağıl**
Gücün yettiğince herkese iyilik et; hiç şüphe etme, sana bundan ancak iyilik gelir.
- 5088 isiz kılmağıl sen ay elgi uzun
kamug edgölük kıl kılınçın sözü**
Ey kudret sahibi, sen kötülük yapma; sözünle ve hareketinle daima iyilik etmeye çalış.
- 5249 yori edgölük kıl ekin edgölük
sanga edgü bolgay açu mengölük**
Yürü, iyilik yap, iyilik ek; bunda sen ebedî iyilik bulursun.
- 5254 barıglı turur bu ajun kalgusuz
özüng edgölük kıl yitip bargusuz**
Bu âlem kalacak değil, nasıl olsa gidecektir; sen kaybolup gitmeyecek bir iyilik yap.
- 5306 katıglan özüngni tamudın yırat
kamug edgölük kıl küdezgey bayat**
Gayret et, kendini cehennemden uzaklaştır; daima iyilik yap, Allah seni korur.
- 5608 usa edgölük kıl at edgü tile
özüng mengü atın tirig bolsunı**
Olabilmişince iyilik yap, iyi ad dile ve bu ölümsüz adla yaşamaya devam et.
- 5744 özüng edgölük kıl törü edgü ur
tiril iki ajun isiz körme sen**
Sen iyilik yap, iyi nizam kur; her iki dünyada da kötülük görmeden yaşa.
- 6262 kim edgü kılınsa hem edgü yanut
bayat ok birür edgü közni yarut**
Kim iyilik ederse, Allah bunun karşılığında ona da iyilik verir; ey iyi insan, sen müsterih ol.
Yukarıdaki beyitler konularını şu âyet ve hadislerden almıştır:

“Allah yolunda malınızı verin de ellerinizle tehlikeye bırakmayın ve güzel hareket edin, çünkü Allah, güzel davrananları sever.” (Bakara/195)

“...Aranızda faziletle davranmayı unutmayın! Şüphesiz ki Allah, her ne yaparsanız görür.” (Bakara/237)

“O takva sahipleri, bollukta ve darlıkta nafaka verenler, kızdıklarında öfkelerini yutanlar ve insanların kusurlarını bağışlayanlardır. Allah, iyilik edenleri sever.” (Âl-i İmrân/134)

“Allah’a ibadet edin, O’na hiçbir şeyi ortak koşmayın. Sonra babaya, anaya, akrabanıza, öksüzlere, yoksullara, yakın komşuya, uzak komşuya arkadaşa, yolda kalmışa ve ellerinizdeki köle ve cariyelere iyilik edin. Allah, kurumlu, öğünge olanların hiçbirini sevmez.” (Nisâ/36)

“...İçlerinden pek azı dışında, onlardan sürekli bir hainlik görürsün, yine de sen, onları affet ve aldırma! Çünkü Allah, iyilik yapanları sever.” (Mâide/13)

“...Allah dileseydi, hepinizi bir tek ümmet yapardı, fakat sizi, her birinize verdiği şeylerde imtihan edecek. O halde durmayın, hayırlı işlerde yarışın. Nihayet dönüşünüz hep Allah’adır. O zaman O, hakkında ayrılığa düştüğünüz şeyleri size haber verecektir.” (Mâide/48)

“İman edip yararlı işler yapan kimseler bundan böyle (Allah’tan) korktukları, imanlarında sebat ettikleri, yararlı işler yapmaya devam ettikleri, sonra sakındıkları ve imanlarında iyice sağlamlaştıkları, yine sakınmakla beraber her yaptığını güzel yapan kişi mertebesine erdikleri takdirde, daha önce (haramı) tatmalarından ötürü kendilerine bir günah yoktur. Allah iyi davrananları sever.” (Mâide/93)

“Kim bir iyilik ile gelirse, ona on katı verilir. Kim de bir kötülük ile gelirse, yalnızca onun karşılığı ile cezalandırılır ve hiçbirine haksızlık edilmez.” (En’âm/160)

“...Şüphesiz ki, Allah’ın rahmeti, iyilik yapanlara yakındır.” (A’râf/56)

“Ne Medine halkının ne de etrafındaki bedevilerin Resulullah’tan geride kalmaları ve kendilerini tercih edip ondan yüz çevirmeleri yakışmaz. Çünkü onların Allah yolunda çektikleri hiçbir susuzluk, hiçbir açlık ve kâfirleri öfkeliendirecek bir yere ayak basmaları ve düşman karşısında elde ettikleri hiçbir başarı yoktur ki, karşılığında kendilerine güzel bir amel yazılmış olmasın. Çünkü Allah iyilerin mükâfatını zayi etmez.” (Tevbe/120)

“Ve sabret, çünkü Allah iyi davrananların mükâfatını zıyan etmez.” (Hûd/115)

“Allah’tan korkup kötülüklerden sakınanlara: «Rabbiniz ne indirdi?» diye sorulduğunda: «Hayır indirdi.» demişlerdir. Bu dünyada iyi işler yapanlara güzel bir mükâfat vardır. Elbette ahiret yurdu daha hayırlıdır. Takva sahiplerinin yurdu ne hoş!” (Nahl/30)

“Haberiniz olsun ki Allah, size adaleti, iyi davranmayı ve yakınlarla yardımda bulunmayı emrediyor; hayâsızlığı, fenalığı ve azgınlığı yasaklıyor; dinleyip anlayıp tutasınız diye size öğüt veriyor.” (Nahl/90)

“Zira muhakkak ki Allah, takva sahibi olanlar ve hep güzelliği yapanlarla beraberdir.” (Nahl/128)

“Allah’ın sana bu vergisi içinde ahiret evini ara ve dünyadan nasibini de unutma; Allah’ın sana ihsan ettiği gibi sen de iyilik et ve yeryüzünde bozgunculuk arama; çünkü Allah, bozguncuları sevmez!” (Kasas/77)

“...Şüphesiz ki Allah, her zaman iyi davrananlarla beraberdir.” (Ankebût/69)

"Yok, eğer Allah ve Resulünü ve ahiret yurdunu istiyorsanız, haberiniz olsun ki Allah içinizden güzellik (iyilik) edenlere pek büyük bir mükâfat hazırlamıştır.» (Ahzâb/29)

"Taraftından söyle: «Ey iman eden kullarım, Rabbinize takva ile sığın. Bu dünyada güzellik yapanlara bir güzellik vardır. Allah'ın toprağı geniştir. Ancak sabredenler mükâfatlarına hesapsız erdirilir.»" (Zümer/10)

"Onlara, Rablerinin katında ne dilerlerse vardır. İşte O, güzel davrananların mükâfatıdır." (Zümer/34)

"Allah katında dostların en iyisi arkadaşına, komşuların en iyisi de komşusuna en iyi davranandır." (Buhârî, İman, 31; Tirmizî, Birr, 28)

"Müslüman, diğer Müslümanların elinden ve dilinden emin oldukları kişidir." (Buhârî İmân, 3-4; Müslim, İman, 64-66)

"Şüphesiz ki, Allah iyilikleri ve kötülükleri yazmış sonra onları beyan etmiştir. İmdi kim bir iyilik yapmak ister de yapamazsa, Allah onu kendi katında tam bir hasene olarak yazar. O hayırlı işi yapmaya niyet eder de yaparsa, Allah (c.c.) onu on kattan yedi yüz kata ve daha pek çok katlayarak hasenat yazar. Şayet bir kötülük yapmak ister de yapmazsa, Allah onu nezd-i ulûhiyetinde tam bir hasene olarak yazar. O kötülüğü yapmak ister de yaparsa, Allah onu bir tek seyyie olarak yazar." (Buhârî, Rikak, 31; Müslim, İman, 207)

0338 bularda birisi bu til yalğanı muningda basası sözüg kıyğanı

Bunlardan biri, yalan söylemektir; ikincisi, verilen sözden dönmektir.

2039 bu yalğan kişiler vefasız bolur vefasız kişi halka tengsiz kılur

Yalancı insanlar vefâsız olur; vefâsız kimseler halkın hayrına uygun olmayan işler yaparlar.

2042 kişi yalğanında tileme vefa bu bir söz sınanmış öküş yılki ol

Yalancı adamdan vefâ bekleme; bu, uzun yıllardan beri sınanmış bir sözdür.

4297 yüzüng tutçı suvlug tutayın tise tilin sözleme sözni yalğan usa

Her vakit şeref ve itibarını korumak istersen, ağzından yalan söz çıkarmamaya gayret et.

5077 kişide yavuzrakı yalğan bolur yavuzda yavuz va'de kıyğan bolur

Yalancı, insanların kötüsüdür, kötülerin kötüsü ise, verdiği sözünden dönen kimsedir.

Yukarıdaki beyitler konularını şu âyetler ve hadislerden almıştır:

"...Her kim verdiği sözü yerine getirir ve sakınırsa şüphesiz, Allah o sakınanları sever." (Âl-i İmrân/76)

"Titresin o kimseler ki, arkalarında elleri ermez, güçleri yetmez çocuklar bırakacak olsalardı onlar için endişe duyacaklardı. O halde Allah'tan korksunlar ve doğru söz söylesinler." (Nisâ/9)

"Allah'a verdikleri sözü tutmadıkları ve yalan söylemeyi adet edindikleri için o da bu yaptıklarının akibetini kalplerinde kıyamete kadar sürecek bir nifaka çevirdi." (Tevbe/77)

"...Verdiğiniz sözü yerine getirin; çünkü verilen sözde muhakkak bir sorumluluk vardır." (İsrâ/34)

"...O halde o putlardan, o pislikten kaçının ve yalan sözden de kaçının." (Hacc/30)

"Ve onlar ki, emanetlerine ve verdikleri söze riayet ederler." (Mu'minûn/8)

"Ey iman edenler, Allah'tan korkun ve sağlam söz söyleyin." (Ahzâb/70)

"Her halde sana biat edenler ancak Allah'a biat etmiş olurlar. Allah'ın eli (kudreti) onların elleri üstündedir. Onun için her kim cayarsa yalnızca kendi aleyhine caymış olur. Her kim de Allah'a verdiği sözü yerine getirirse O da ona yarın büyük bir mükâfat verecektir." (Feth/10)

"Ben, haklıyken bile çekişmeye girmekten kaçınan kimse için cennetin kenarından, şakadan da olsa yalan söylemeye yanaşmayan kimse için cennetin ortasından, huyunu güzelleştiren kimse için de cennetin en yükseğinden bir köşk (verilmesin)e kefilim." (Ebu Davud, Edeb 7; Tirmizî, Birr 158; Nesâî, Cihad 19; İbn Mâce, Mukaddime 7)

"Şu altı hususta kendinize kefil olun ki, ben de sizin için cennete kefil olayım: Konuştuğunuzda doğru konuşun (yalan söylemeyin). Söz verince yerine getirin. Size bir şey emanet edilince cenneti de gözetin (ihane etmeyin). İrzınızı/ namusunuzu koruyun. Gözlerinizi harama kapayın. Ellerinize hâkim olun (kötülüğün çekin)." (Müsned, 5/323)

"İnsanları güldürmek için yalan yanlış konuşan kişinin vay haline! Onun vay haline! Onun vay haline!" (Ebû Dâvud, Edeb, 88; Tirmizî, Zühd, 10)

"Yalandan sakının. Yalan insanı fücra (günaha) o da cehennem götürür. Kişi durmadan yalan söyler ve yalan araştırırsa, Allah katında yalancılardan yazılır." (Buhârî, Edeb, 69; Müslim, Birr, 105; Ebû Dâvud, Edeb, 80)

0552 sanga tegse beglik ulugluk oka kiçiglik anuk tut örüng bolguka

Sana beylik ve büyüklük erişirse, bu devlet içinde saç ve sakalının ağarması için kendini küçük tut ve mütevâzı ol.

1330 bolu birse devlet küvezlenmegil usa edgölük kıl isiz kılmağıl

Devlete kavuşursan, kibirleşme; elinden geldiği kadar iyilik yap, kötülük etme.

1377 küvezlenme artuk kötürme köngül İnanç kılgu ermez bu dünya töngül

Fazla kibir ve gurura kapılma; bu dünyaya güven olmaz, ondan vazgeç.

1705 ne edgü bolur kodkı alçak kişi ne körklüg bolur künde itlür işi

Alçakgönüllü insan ne kadar iyi ve güzel olur; onun işi daima yolunda gider.

1706 ulugsıg küvez kür kişi ol turı küninge kodı ol küvezlik kırı

Büyüklük taslayan, kibirli ve küstah adam tatsız ve sevimsiz olur; kibirli insanın itibarı günden güne azalır.

1282 yorıking köni tut yangımla özüng köngül til kiçig tut bedütme sözüng

Tavır ve hareketin doğru olsun, doğru yoldan sapma, alçakgönüllü ol, büyük söz söyleme.

2120 küvezlik asıgsız köngül tumlur köngül kodkı bolsa kiçig yoklatur

Gurur faydasızdır, o gönülleri kendinden soğutur; kişiyi alçakgönüllülük yükseltir.

2233 ulugluk uzun yir kişi kodkısı bedüklükke tegmez budun katkısı

Alçak gönüllü kişi uzun süre itibarda kalır; haşin ve kibirli kişiler, büyüklüğe ulaşamazlar.

4532 ulug boldung erse kiçig tut köngül ulugka kiçiglik yaraşur ogul

Ne kadar büyük olsan da alçakgönüllü ol; ey oğul, büyüğü tevazu yakıştır.

**5323 bu kutka küvenip kötürme köngül
inanma tiriglikke artuk töngül**

Bu mutluluğa güvenme, alçakgönüllü ol; hayata pek inanma, ondan elini çek.

Yukarıdaki beyitler konularını şu âyet ve hadislerden almıştır:

“...Allah, kurumlu, öğünge olanların hiçbirini sevmeyiz.” (Nisâ/36)

“Şüphe yok ki, Allah onların ne gizlediklerini, ne açıkladıklarını hep bilir. Muhakkak O, kibirlenenleri sevmeyiz.” (Nahl/23)

“Göklerde ve yerde gerek canlı gerek melek kısmından ne varsa hepsi büyüklük taslamadan Allah’a secde ederler.” (Nahl/49)

“O ahiret evini (son yurdu) onu, yeryüzünde ne böbürlenme ve ne de bozgunculuk yapmak isteyenlere veririz. Ve o mutlu son takva sahiplerininidir.” (Kasas/83)

“Hem insanlara karşı avurdunu şişirme (böbürlenme), yeryüzünde çalımla yürüme! Çünkü Allah övünge kurulanın hiçbirini (kendini beğenen hiçbir kimseyi) sevmeyiz.” (Lokman/18)

“Bir de kıyamet gününde Allah’a karşı yalan söyleyenlerin yüzlerinin kararmış olduğunu görürsün. Kibirlenenlerin yeri cehennemde değil mi?” (Zümer/60)

“Onlara: «Girin cehennem kapılarından, ebediyen içinde kalmak üzere!» denir. Bak, büyüklük taslayanların yeri ne kötü!” (Zümer/72)

“Muhakkak Allah Teâlâ, bana, sizin mütevazı olmanızı vahyetti.” (Rizazu’s-Salihin, II, 37)

“Her kim Allah için alçakgönüllülük yaparsa, Allah muhakkak onun derecesini yükseltir.” (Müslim Bir ve’s Sıla, 69; Tirmizî, Bırr, 82).

“Allah için alçakgönüllülük edeni Allah yükseltir; Allah’a karşı böbürleneni de Allah alçaltır.” (Feyzü’l-Kadîr, VI, 108-109)

“Kalbinde zerre miktarı kibir bulunan kimse cennete giremez. Şüphesiz ki Allah güzeldir. Güzelliği sever. Kibir, hakkı inkâr etmek ve insanları küçük görmektir.” (Müslim, Sahih-i Müslim, 48)

**1192 üle neng kişike yitür hem içür
sini neng keçürgey sen anı keçür**

Malını insanlara dağıt, yedir ve içir; mal seni kullanacağına, sen onu kullan.

**1402 saran bolma ilig akı bol akı
kalır mengü ölmez akılık atı**

Ey hükümdar, cimri olma, cömert ol cömert; cömertliğin adı ebedi kalır, ölmez.

**2053 akı bol bağışla içir hem yitür
kalı eksüse ur yana al yetür**

Cömert ol, bağışla, yedir ve içir; eğer malın eksilirse tekrar vur, al ve eksileni tamamla.

**4279 tiriglik uzunun tiler erse sen
akı bol tuz etmek yitür usa sen**

Eğer uzun ömür dilerse, cömert ol; başkalarından mümkün merteye tuz-ekmeği esirgeme.

**5220 akı bol budunka üle neng yitür
saran bolsa begler atın artatur**

Cömert ol, halka mal dağıt ve yedir; beyler cimri olursa, adları kötüye çıkar.

Yukarıdaki beyitler konularını şu âyet ve hadislerden almıştır:

“Yoksula, yetime, esire seve seve yemek yedirir.” (İnsân/8)

“Cimrilikten sakının, çünkü cimrilik sizden öncekileri helâk etmiş, onları birbirlerinin kanlarını dökmeye, haramı helâl görmeye yönlendirmiştir...” (Müslim, Bırr 56)

“Size cehennem ehlini haber vereyim mi? “Kaba, cimri ve kibirli kimselerdir.” (Buharî, Edeb 61; Eyman 9)

“İki haslet vardır ki, bunlar mü’minde toplanmaz. Bunlar, cimrilik ve kötü ahlâktır.” (Tirmizî, Zühhd 8)

“...Cimri kişi Allah’a uzak, Cennet’e uzak, insanlara uzak ve Cehennem ateşine yakındır” (Tirmizî, Bırr, 40).

**1327 kadaş yak yagukka yakınlık ula
ulugka kiçigke sevüg bol küle**

Kardeş ve akrabaya yakınlık göster; büyüğün ve küçüğün güler yüzle gönlünü al.

**3209 barışgu kerek ka kadaşlar bile
katılgı kerek iş adaşlar bile**

Akraba ve kardeşlerle barışmak, eş ve dostlarla kaynaşmak lazımdır.

**3237 budunka tusulğıl mungına yara
kadaşka bağır bir yakınlık ula**

Halka faydalı ol, muhtaçlara yardım et; akrabalarına yakınlık göster, bağlarını aç.

**3297 ne körklüg bolur kör bağır sak kadaş
kadaşka yagukluk ulasa adaş**

Akrabaların birbirine candan yakınlık ve samimiyet göstermesi ne güzel şeydir.

Yukarıdaki beyitler konularını şu âyet ve hadislerden almıştır:

“...O Allah’a karşı gelmekten korkun ki, siz O’nun ve o rahimlerin (akrabalık) hürmetine birbirinizden isteklerde bulunursunuz. Şüphesiz ki Allah, üzerinizde gözcü bulunuyor.” (Nisâ/1)

“Allah’a ibadet edin, O’na hiçbir şeyi ortak koşmayın. Sonra babaya, anaya, akrabanıza, öksüzlere, yoksullara, yakın komşuya, uzak komşuya arkadaşa, yolda kalmışa ve ellerinizdeki köle ve cariyelelere iyilik edin. Allah, kurumlu, öğünge olanların hiçbirini sevmeyiz.” (Nisâ/36)

“Akrabaya hakkını ver; yoksula, yolda kalmış olana da; bununla beraber saçıp savurma!” (İsrâ/26)

“En yakın hısımlarını uyar.” (Şuarâ/214)

“O halde akrabaya da hakkını ver; yoksula da, yolcuya da... Bu, Allah’ın rızasını dileyenler için daha hayırlıdır. Kurtuluşa erecek olanlar da işte onlardır.” (Rûm/38)

“İşte Allah iman edip salih amel işleyen kullarını bununla müjdeler. Ey Muhammed! De ki: «Ben bu tebliğime karşı sizden akrabalıkta sevgiden başka hiçbir ücret istemiyorum.» Her kim bir iyilik yaparsa biz onun iyiliğini artırırız. Şüphesiz ki Allah çok bağışlayıcıdır, şükürün karşılığını verir.” (Şuarâ/23)

Sıla-i rahim akrabalarda sevgi, malda bolluk, ömürde uzamadır.” (Buharî, Edeb 12; Tirmizî, Bırr 49)

Her Cuma gecesi insanoğlunun amelleri Allah’a arz olunur: Yalnız sıla-i rahimde bulunmayanların amelleri kabul olunmaz” (Ahmed b. Hanbel, Müsned, II, 484).

“Allah’a ve ahiret gününe iman eden kimse akrabasını görüp gözetsin” (Buharî, İlim, 37; Müslim, İmam, 74-77).

“Akrabalık, Arş’ta asıldır. Der ki: “Beni gözeteni Allah gözetir; beni terk edeni Allah terk etsin” (Müslim, Bırr ve Sıla, 17);

"Akrabalık bağlarını kesip koparan kimse Cennete giremez" (Buhari, Edeb, 11);

"Her kim rızkının bol olmasını ve ecelinin gecikmesini istiyorsa akrabasını görüp gözetin" (Buhari, Edeb, 12);

"Ey insanlar; birbirinize selâm verin, akrabanızı gözetin, yemeği yedinin! Geceleyin insanlar uyurken namaz kılın ki selâmetle Cennete giresiniz" (Tirmizî, Et'ime, 45).

"Yoksula yapılan sadaka bir sadakadır. Bu sadaka akrabaya yapılmışsa iki sadaka demektir. Biri sadaka, diğeri sıla-i rahimdir ki bu da sadaka sayılır" (Tirmizi, Zekât, 26).

4129 ong elging bile sen kötürgil yigü bayat atı aşnu ayıt ay büğü

Yemeği sağ elinle ye; ey hakîm insan, yemeye besmeleyle başla.

Yukarıdaki beyit konusunu şu âyet ve hadisten alır:

"Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın adıyla." (Fatîha/1)

"Ey oğul, Allah'ın adını an, sağ elinle ye ve önünden ye." (Buhârî, Sahih-i Buhârî, 1783)

1395 kişi nengi alma yime tökme kan bu iki yazukka ulır çıksa can

Başkasının malını alma ve kan dökme; ölüm döşeginde insan bu iki günah yüzünden iner.

5260 hasım kulma özke yime tökme kan bu iki yazukka ulır çıksa can

Kendine düşman edinme ve kan dökme; can çıkarken, bu iki günahdan dolayı iner.

Yukarıdaki beyitler konularını şu âyet ve hadislerden almıştır:

"Bir müminin diğer bir mümini öldürmesi caiz olmaz, meğer ki yanlışlıkla ola..." (Nisâ/92)

"...Allah'ın muhterem kıldığı cana haksız yere kıymayın..." (En'âm/151)

"Allah'ın haram kıldığı canı, haklı bir sebep olmadıkça, öldürmeyin..." (İsrâ/33)

"Muhakkak ki Allah Tebareke ve Teala üzerinize gereken miktarı belli cezalar dışında, kanlarınızı akıtmayı ... haram kılmıştır. (Akşit 2004: 230)

"Şüphesiz, sizin kanlarınız ve mallarınız; bu gününüzün, bu ayınızın ve bu beldenizin haram olduğu gibi birbirinize haramdır." (Buhârî ilim, 37; Hacc, 132; Hudûd, 9; Müslim, Hacc, 147; Tirmizî, Fiten, 6)

"Yedi helâk edici şeyden sakının. Bir tanesi de haklı durumlar müstesna Allah'ın haram kıldığı cana kıymaktır. " (Buhârî, Müslim, Ebû Davud ve Nesâi)

"Size, büyük günahların en büyüğünü bildireyim mi? Allah'a ortak koşmak, ana-babaya karşı gelmek, haksız yere adam öldürmek ve yalan söylemek." (Buhârî, Edeb, 6)

1569 atangni anangni sevindür tapın yanut Birge tapgung tümen ming asığ

Babanı ananı hoşnut eyle, onlara hizmet et; bu hizmet karşılığı binlerce fayda elde edersin.

Yukarıdaki beyit konusunu şu âyet ve hadislerden almıştır:

"Allah'a ibadet edin ve O'na hiçbir şeyi ortak koşmayın. Sonra anaya, babaya, akrabaya, yetimlere, yoksullara, akraba olan komşulara, yakın komşulara, yanında bulunan arkadaşlara, yolda kalanlara, sahip olduğunuz kölelere iyilik edin..." (Nisâ/36)

"De ki: «Gelin, size Rabbinizin neleri haram kıldığını okuyayım! O'na hiçbir şeyi ortak koşmayın, babanıza annenize iyilikten ayrılmayın..." (En'âm/151)

"Gerçi insana anasına, babasına (itaat etmeyi) de tavsiye ettik. Anası onu zayıflık üstüne zayıflıkla taşıdı. (Onun) sütten ayrılması da iki yıl içindedir. Bana ve anana babana şükret diye de (tavsiye ettik). Dönüş ancak Banadır." (Lokmân/14)

"Biz o insana anne babasına güzel davranmayı tavsiye ettik..." (Ahkâf/15)

Esma Bintu Ebî Bekr: "Henüz müşrik olan annem yanıma geldi. Nasıl davranmam gerekeceği hususunda Hz. Peygamber (sav)'den sorarak : "Annem yanıma geldi, benimle (görüşüp konuşmak) arzu ediyor; anneme iyi davranayım mı?" dedim. "Evet" dedi, "ona gereken hürmeti göster. " (Buhârî, Hibe 28, Edeb 8, Müslim, Zekât 50 (1003); Ebu Davud, Zekat, 34 (1668))

"Allah size, annelerinize itaatsizliği... Haram kıldı." (Buhârî, Edeb, 4)

"Size, büyük günahların en büyüğünü bildireyim mi? Allah'a ortak koşmak, ana-babaya karşı gelmek, haksız yere adam öldürmek ve yalan söylemek." (Buhârî, Edeb, 6)

"Allah'ın rızası, babanın rızasında, gazabı da gazabındadır" (Buhârî, el-Edebü'l-Müfred, 1; Tirmizî, Birr, 3)

"Ana-babası veya bunlardan birisi yanında ihtiyarladığı hâlde, Cennet'e giremeyip Cehennem'i boylayan kimseye yazıklar olsun." (Müslim, Birr, 9)

"...Bir kul anne-babası veya ikisinden birisi yanında bulunur da, rızalarını kazanmayıp Cennete giremezse, onun da burnu yere sürünsün" (Beyhaki, 4: 304; et-Tergîb ve't-Terhib, 2: 426)

2856 arıglıkni sevmiş turur bir bayat arıglık bile er bulur edgü at

Allah temizliği sever, temizlik ile insan iyi ad kazanır.

4536 eving barkıngı ked arıg tut silig sanga kelge devlet akı king elig

Evin ve barkını çok temiz ve pak tut; bu sana mutluluk getirir, ey eli açık ve cömert.

Yukarıdaki beyitler konularını şu âyetler ve hadisten almıştır:

"...Allah, çok tevbe edenleri de sever çok temizlenenleri de sever." (Bakara/222)

"Ey Âdemoğulları! Her mescitte ziynetinizi takının (güzel ve temiz giyinin). Yiğün için fakat israf etmeyin. Çünkü O, israf edenleri sevmez." (A'raf/31)

"Temizlik imandandır" (Müslim, taharet 1; Darimi, Vudu 2; Müsned, 5/342, 344; Acluni, keşfu'l- hafa, 291)

3689 kişike kingeşgil ayıt barça söz köngül taplamasa yırak tutgıl öz

Sonra başkaları ile meşveret et, her sözünü danış; fakat içine sinmezse, o işten kendini uzak tut.

5651 negü tir eşitgil kşı tildemi kamug kılgu işke kingeş ol emi

Dinle, Allah'tan insanlara haber getiren nebî ne der: her yapılacak işe danışmayla çare bulunur.

5652 kingeşgü kerek öz yakınga kingeş kingeş birle itlür kamug türlüğ iş

İnsan her işini yakınıyla danışmalı; her türlü iş danışma yoluyla halledilir.

5659 negü iş kılurung kişike kingeş kingeşmez kişke katılma yıraş

Ne gibi bir iş yapmak istersen, onu başkalarına danış; danışmayan kişiye karışma, ondan uzak dur.

5660 kayu işke tegse kingeş ötrü kıl tilemiş tilekke kingeşin tengeş

Herhangi bir işe girişmek istersen önce danış; dilek ve arzularını danışarak yerine getir.

Yukarıdaki beyitler konularını şu âyetler ve hadisten almıştır:

“Sen yalnızca Allah’ın rahmeti sayesinde onlara yumuşak davrandın. Eğer katı yürekli bir nobran olsaydın kesinlikle etrafından dağılıp gitmişlerdi. O halde onları bağışla, bağışlanmalarını dile ve yapılacak işlerde onların görüşlerini al. Sonra bir kere karar verdin mi artık Allah’a dayan, çünkü Allah, kendisine güvenenleri sever.” (Âl-i İmrân/159)

“Onlar, Rablerinin davetini kabul etmekte ve namazı kılmaktalar; buyrukları aralarında danışıklıdır (işlerini de aralarında danışarak çözerler) kendilerine verdiğimiz rızıklardan başkalarına dağıttılar.” (Şûrâ/38)

“Resulullahın ashabıyla istişare ettiğinden fazla kimsenin kimseyle istişare ettiğini görmedim.” (Tirmizî, Cihad 34)

4811 yava kılmagıl bu keçer öd kününg yana bulgu ermez keçigli tününg

Bu geçici zaman ve gününü boşa harcama, her geçen gecen bir daha geri dönmeyecek.

5284 oyunka avınma özününg küdez erejke sevinme kününg kaldı az

Oyunla oyalanma, kendini koru; rahata güvenme, günün az kalmıştır.

5052 bilir sen selam fazlı artuk ulug kim aşnu aşunsa açar bu yolug

Bilirsin ki, selamın fazileti çok büyüktür; kim bunu daha önce yaparsa, bu fazileti o göstermiş olur.

Yukarıdaki beyitler konularını şu âyet ve hadislerden almıştır:

“Size herhangi bir şekilde sağlık (selam) verildiği zaman, siz de ondan daha güzeli ile sağlık (selam) verin veya aynıysa ile mukabele edin! Allah, herşeyi hesaba çekmektedir.” (Nisâ/86)

“Ey iman edenler, kendi odalarınızda (evlerinizden) başka evlere, sahiplerinden izin almadan ve onlara selam vermeden girmeyin! Bu, sizin için daha hayırlıdır. Ola ki, düşünersünüz.” (Nûr/27)

“Bir Müslümanın diğer Müslüman üzerindeki hakkı altıdır. 1. Ona rastladığın zaman selam ver...” (Müslim, 1406; Buhârî, Cenâiz 2; Ebu Dâvud, Edeb 90; Tirmizî, Edeb 1)

“Küçükler büyüklere, binekli, atlı veya arabalı olanlar yayalara, yürüyenler, oturanlara; arkadan gelenler yetişince öndekilere; iki grup karşılaştığı zaman, az olanlar çok olanlara önce selam verirler.” (Buhârî, İsti’zân, 4-7; Müslim, Selâm, 1).

“Bir kişinin kardeşini üç günden fazla küs bırakması helâl değildir. İki mümin karşılaştıkları zaman birisi yüzünü şu tarafa, öbürü öte tarafa çevirir. Hâlbuki bu iki mü’minin hayırlısı önce selâm vermeye başlayandır.” (Tecrid-i Sarîh Tercemesi, XII 145)

“Yaya giden iki kişi karşılaştıklarında hangisi önce selâm verirse o daha fazla ecir kazanır”

6. Evlilik İle İlgili Beyitler

4507 ogulka kisi al kızgı erke bir sakınçsız tirilgil aya kutlug er

Oğula kız al, kız ı ere ver; her iki dünyada bu onlar için faydalı olur.

4510 kızgı tutma evde uzun begsizin ökünç birle ölgey özününg ıgsizin

Kızı çabuk evlendir, uzun süre evde tutma, yoksa hastalığa gerek kalmadan bu pişmanlık seni öldürür.

Yukarıdaki beyitler konusunu şu âyet ve hadisten almıştır:

“Bir de sizden olan dulları ve kölelerinizden, cariyelerinizden doğru gidenleri evlendirin. Eğer yoksul iseler, Allah onlara fazlından zenginlik verir. Allah, nimeti bol olan, her şeyi bilendir.” (Nûr/32)

“Üç şeyi geciktirme: Vakti gelince namazı; hazır olduğunda cenâzeyi; dengini bulunca evlenecek kızı...” (Tirmizî, Salât, 13)

7. Helal ve Haramlarla İlgili Beyitler

1312 tilingni küdezgil közüngni küdez boguzung küdezgil halal yigil az

Dilini ve gözünü gözet, boğazına dikkat et; az ye, helal ye.

1433 haramka katılma yime kılma küç kişi kanı tökme hasım kılma öç

Harama karışma, zulüm etme, insan kanı dökme, düşmanlık besleyip kin gütmeye.

2752 halal hem haram adrar erse aç yaraglıg yaragsızni bilse seçe

Helal ve haramı iyice ayırt etmeli; yarayan ve yaramayanı iyice seçebilmelidir.

3240 halal dünya kazgan çıgayka üle kişi elgi tutgıl yanut kıl yüle

Helal dünyalık kazan ve fakirlere dağıt; insanlara yardım et, onlara güler yüzle davran.

3547 halalka sakış ol haramka ma kın kalı şübhe erse yime ked sakın

Helal için hesap, haram için ceza vardır; eğer şüpheli ise, bundan da çok sakın.

4408 sakınuk bolayın tise belgölüg boguzka eginke halal bir ülüg

Gerçekten takva sahibi olmak istersen, boğazının ve sırtının nasibi helal olmalıdır.

5261 haramka katılma küdez öz katıg haram yigil orni tamu ol batıg

Harama el uzatma, kendini iyice gözet; haram yiyenin yeri cehennemin dibidir.

5347 haramka katılma ay ilig sakın haramka kararur köngül bil yakın

Harama el uzatma, kendini gözet; ey hükümdar, iyi bil ki, haram gönlü karartır.

5348 sakınuk bolayın tise ay külüg halal yi halaldin kötürgil ülüg

Takva sahibi olmak istersen, ey şöhretli, helal ye, nasibini helalden al.

5350 halal yigil kılmaz bayatka yazuk halal yi halal kıl yarınlık azuk

Helal yiyen kişi Allah’a karşı günah işlemez; helal ye ve yarınki azığın da helal olsun.

5352 arıgılık tilese arıtgıl boguz aritsa boguz boldı asgınıg ögüz

Temizlik istersen, boğazından geçen helal lokma olsun; böyle yapanın ulaşacağı nimetler, nehir gibi bol ve devamlı olur.

Yukarıdaki beyitler konularını şu âyet ve hadislerden almıştır:

“Ey insanlar, bütün yeryüzündeki nimetlerimden helal ve temiz olmak şartıyla yiyin; fakat şeytanın adımlarına uymayın! Çünkü o sizin açık bir düşmanınızdır.” (Bakara/168)

“Allah’tan korkun da yetimlere mallarını verin, murdarı temiz ile, haramı helal ile değişmeyin; onların mallarını kendi mallarınıza katıp yemeyin, çünkü o, büyük bir günahıdır.” (Nisâ/2)

“Hem Allah’ın size rızık olarak verdiği nimetlerden helal ve temiz olarak yiyin hem de kendisine inanmış olduğunuz Allah’tan korkun!” (Mâide/88)

“Onun için Allah’ın size verdiği rızıklardan helal ve hoş olarak yiyin de Allah’ın nimetine şükredin, eğer gerçekten O’na ibadet edecekseniz.” (Nahl/114)

“Size verdiğimiz rızıkların en hoşlarından yiyin ve o hususta taşkınlık yapmayın ki, sonra gazabım iner üzerinize; her kimin üzerine de gazabım inerse, o uçuşuma gider.” (Tâhâ/81)

“Helal bellidir, haram da bellidir. Bu ikisi arasında şüpheli olan bazı şeyler vardır. Kim günah olup olmadığı şüpheli olan bir şeyi terk ederse, günah olduğu kesin olan bir şeyi daha çok terk eder.” (Buhârî, Sahih-i Buhârî, 1002)

“Dikkat edin! Her padişahın girilmesi yasak bir arâzisi vardır. Allâh’ın yasak arâzisi de harâm kıldığı şeylerdir.” (Buhârî, İmân, 39; Müslim, Müsâkât, 107)

“Sana şüphe veren şeyi bırak, şüphe vermeyene bak!” (Tirmizî, Kıyâmet, 60)

“Bir kul günâha girerim korkusuyla, yapılması sakıncalı olmayan bâzı şeylerden bile uzak durmadıkça, müttakiler derecesine çıkamaz.” (Tirmizî, Kıyâmet, 19)

1334 bor içme fesadka katılma yıra

zina kulma fasik atanma kara

Şarap içme, fesada karışma, uzak dur; zina yapma, fiske ve fücür ile kara yüzlü olma.

1337 bor içme zinaka katılma hazer

bu iki çıgaylık tonını keder

Şarap içme, zina etme, kendini koru; ikisi de insana yoksulluk giysisini giydirebilir.

1434 bor içme fesaddın yırak tur teze

bu kaç neng yorır tutçı beglik buza

Şarap içme, fesattan uzak dur, ondan kaç; bunlar daima mülke ve saltanata zarar veren şeylerdir.

2096 bor içme aya borçlı bogzı kulı

bor içse açıldı çıgaylık yolu

Ey içki düşkün, boğazının esiri, içki içme; içki içersen sana fakirlik yolu açıldı demektir.

2103 bor içse oyunka avınsa begi

kaçan yetgey il kün işinge ögi

Bey içki içse ve kumarla vakit geçirirse, memleket işini düşünmeye ne zaman fırsat bulur

2655 bor içme bor içse barır er kutı

bor içse bolur tilve munduz atı

İçki içme, içki içenin mutluluğu elden gider; içki içenin adı deli ve budalaya çıkar.

4061 süçig içme boşlag yorıma yava

yaragsız yavuz işte kaçgıl ıve

İçki içme, faydasızca ve boşa dolaşma; yakışmayan ve kötü işlerden derhal uzaklaş.

5208 erejke avınma sen içme süçig

tengiz ol bu iki angar yok keçig

Rahata dalıp oyalanma, içki içme; bu ikisi öyle bir denizdir ki insana geçit vermez.

5263 bor içme fesadka katılma yıra

bu iki buzar karşı ordu tura

İçki içme, fesada katılma; onlardan uzaklaş; bu ikisi köşk, saray ve kaleleri yıkar.

Yukarıdaki beyitler konularını şu âyet ve hadislerden almıştır:

“Sana şarap ve kumardan soruyorlar. De ki: «Bu ikisinde büyük bir günah ve insanlara bazı yararlar vardır. Ancak günahları yararlarından daha büyüktür.»...” (Bakara/219)

“Ey iman edenler, içki, kumar, putlar ve kısmet çekilen zarlar, hep şeytan işi, murdar bir şeydir. Onun için siz ondan kaçın ki yakayı kurtaraszınız.” (Mâide/90)

“Şeytan, içki ve kumarla sadece aranızda düşmanlık ve kin sokmak ve sizi Allah’ı anmaktan ve namazı kılmaktan alkoymak ister. Artık vazgeçiyorsunuz değil mi?” (Mâide/91)

“Kim dünyada şarap içse, sonra ondan tevbe etmezse ahrette ondan mahrum edilir.” (Buhârî, Sahih-i Buhârî, 1821)

“Zina eden, zina ettiği vakit mümin olarak zina etmez. İçki içen bir kimse mümin olarak onu içmez.” (Buhârî, Sahih-i Buhârî, 1822)

“Allah içkiye, içene, ... lanet etsin.” (Ahmed b. Hanbel, II/25; Ebu Davud, III/326)

1334 bor içme fesadka katılma yıra

zina kulma fasik atanma kara

Şarap içme, fesada karışma, uzak dur; zina yapma, fiske ve fücür ile kara yüzlü olma.

1337 bor içme zinaka katılma hazer

bu iki çıgaylık tonını keder

Şarap içme, zina etme, kendini koru; ikisi de insana yoksulluk giysisini giydirebilir.

4409 çıgay bolmayın bay bolayın tise

zina kulma hergiz katılğan usa

Yoksulluğa düşmemek ve daima zengin kalmak istersen, hiçbir zaman zina etmemeye gayret et.

Yukarıdaki beyitler konularını şu âyet ve hadislerden almıştır:

“Zinaya da yaklaşmayın; çünkü o pek çirkindir ve kötü bir yoldur.” (İsrâ/32)

“Ve onlar ki, Allah ile beraber başka bir tanrıya dua etmezler; Allah’ın haram kıldığı cana haksız yere kıymazlar ve zina da etmezler; kim bunları yaparsa ağır bir cezaya çarptırılır.” (Furkân/68)

“Zina eden, zina ettiği vakit mümin olarak zina etmez. İçki içen bir kimse mümin olarak onu içmez.” (Buhârî, Sahih-i Buhârî, 1822)

“Kişi zina edince iman ondan çıkar ve başının üstünde bir bulut gibi muallak durur. Zinadan çıkınca iman adama geri döner.” (Ebu Davud, Sünnet 16, (4690); Tirmizî, İman 11, (2627)

8. Hz. Peygamber (sav.) İle İlgili Beyitler

0030 sevüg savcı birle kopurgıl mini

elig tutaçtı kıl könilik küni

Mahşer günü beni sevgili haberciyle birlikte haşret, onu bana şefaathçi kıl.

0032 ulug künde körkit olarning yüzün

elig tutaçtı kılğıl edgü sözün

Ulu günde onların yüzünü göster, şefaathlerini bana yardımcı kıl.

**0048 kıyamette körkit tolun teg yüzün
elig tutaçtı kıl ilahi özin**

Kıyamette dolunay gibi yüzünü göster; ey Allah'ım, kendisini bana şefaathçi kıl.

**0062 olarnı meningdin sevindür tuçı
ulug künde kılğıl elig tutaçtı**

Onları daima benden razı et; ulu günde onları bana şefaathçi kıl.

**0388 habib savçı yolu mini yetteçi
ol ok savçı bolsu elig tutaçtı**

Sevgili habercinin yolu beni selamete götürecektir; o haberci bizzat bana şefaath etsin.

Yukarıdaki beyitler konularını şu âyet ve hadislerden almıştır:

"...O'nun izni olmadan huzurunda şefaath etmek kimin haddine! Onların önlerinde ve arkalarında ne varsa hepsini bilir. Onlar ise, O'nun dilediği kadarından başka ilminden hiçbir şey kavrayamazlar..." (Bakara/255)

"...O'nun izni olmadan hiçbir şefaathçi şefaath edemez..." (Yûnus/3)

"Rahman'ın katında bir söz almış olan kimseden başkaları şefaath etme hakkına sahip olamayacaklardır." (Meryem/87)

"O gün Rahman'ın izin verdiği ve sözünden hoşnut olduğu kimseden başka, hiç kimsenin şefaathi fayda vermez." (Tâhâ/109)

"O'nun huzurunda, izin verdiği kimselerden başkasının şefaathi fayda da vermez. Nihayet kalplerinden dehşet giderildiğinde: «Rabbimiz ne buyurdu?» diye sorarlar; (şefaathçılar): «Hakkı» derler. O, öyle yüksek, öyle büyüktür." (Sebe/23)

"Cennet için insanlara ilk şefaathçi ben olacağım. Peygamberler içerisinde benim kadar çok tasik edilen bir peygamber daha yoktur." (Müslim, Sahih-i Müslim, 94)

"Her peygamberin Allah katında kabul edilen bir duası vardır. Her peygamber duasını daha önce yapmıştı. Fakat ben, duamı, kıyamet gününde ümmetime şefaath etmek için sakladım. İnşallah, ümmetinden Allah'a hiçbir şeyi ortak koşmadan ölen kimselere nasip olacaktır." (Müslim, İmân 96; Buhârî, Deavat 1, Tevhid 31; Tirmizî, Deavat 131, Ahmed b. Hanbel, Müsned, 2/486)

"Benim şefaathim ümmetinden büyük günah işleyenler içindir." (Ebu Davud, Sünnet, 23; Tirmizî, Kıyame, 11).

**0039 sini koldı tün kün bu emgek bile
anı ög sen emdi sevinçin tile**

Bunca zahmet ile gece gündüz hep seni istedi; şimdi sen onu öv ve hoşnutluğunu dile.

**1348 sevüg savçık ming meningdin selam
tegürsün bayatım kesüksüz ulam**

Allah benden sevgili Haberciye devamlı olarak, binlerce selam eriştirsin.

**3730 öküş ming selamım sevüg savçık
ol edgü kulavuz köni yolçık**

Sevgili resule, o doğru rehber ve iyi kılavuza binlerce selam.

**3905 tümen ming selamım sevüg savçık
tegürsün bayatım köni yolçık**

Allah sevgili resule, o doğru yolu gösterene, yüz binlerce dua ve selamımı eriştirsin.

Yukarıdaki beyitler konularını şu âyet ve hadislerden almıştır:

"Muhakkak ki, Allah ve melekleri, peygambere hep salât ile ikramda bulunurlar. Ey iman edenler, haydi ona teslimiyetle salât ve selam getirin!" (Ahzâb/56)

"Yanında benim adım anılıp da bana salât getirmeyen kişinin burnu sürtünsün, hakarete uğrasın." (Tâc, V, 145).

"Kim bana bir salât getirirse, Allah ona on salât (mağfiret) eder." (Tâc, V, 145).

"Kabrini bayram yerine çevirmeyin. Bana salât ve selâm edin. Çünkü nerede olsanız salât ve selâmınız bana ulaşır." (Ebû Davud, Menâsik: 97)

"Yeryüzünde Allah'ın seyyah melekleri vardır; ümmetimin selâmlarını bana ulaştırırlar." (Müstedrek, 2: 456, no. 3576.)

**0045 başı erdi öngdün kamug başçık
kidin boldı tamga kamug savçık**

O bütün peygamberlerin önünde baştı; sonra da bütün habercilerin sonuncusu oldu.

Yukarıdaki beyit konusunu şu âyet ve hadisten almıştır:

"Muhammed, sizin adamlarınızdan hiçbirinin babası değildir; fakat Allah'ın elçisi ve peygamberlerin sonuncusudur..." (Ahzâb/40)

"Benim misalim ile benden önceki nebilerin misali, bir ev bina etmiş, onu da oldukça güzel ve alımlı inşa etmiş birine benzer. Ancak bu evi inşa eden, bir köşede bir kerpiçlik bir yer boşluk bırakmıştı. İnsanlar bu evi dolaşmaya koyulunca onu çok beğendiler ve keşke şu kerpiç de (yerine) konulmuş olsaydı, diyorlardı. O kerpiç işte benim ve ben nebilerin sonunsuyum." (Buhârî, Sahih-i Buhârî, 1490)

9. İbadet İle İlgili Beyitler

**3231 tapug kılgu halktın anı kızlegü
öküş ta'at erse anı azlagu**

İbadet kılmalı fakat onu halktan gizlemeli; ibadet ne kadar çok olsa bile onu azımsamalı.

**3235 tapug kızlegü kıl kişi körmesü
bu söz sırrım erdi özüm sözledi**

İbadeti gizlemeli; yap, fakat insanlar görmesin; bu sözüm bir sır, işte şimdi açığa vurdum.

Yukarıdaki beyitler konularını şu âyet ve hadislerden almıştır:

"Ey iman edenler, sadakalarınızı, başa kakmak, kalp kırmak suretiyle boşa çıkarmayın. Tıpkı malını insanlara gösteriş için dağıtan; Allah'a ve ahiret gününe inanmayan herif gibi. Artık onun durumu, üstünde biraz toprak bulunan ve üzerine bir sağnağın inip kendisini bütün yalçınlığı ile ortada bıraktığı bir kaya gibidir. Böyle kimseler, yaptıklarının hiçbir yararını görmezler. Allah, inkârcılar topluluğunu doğru yola çıkarmaz." (Bakara/264)

"Sadakaları açıksa verirsiniz ne iyi! Eğer fakirlere gizlice verirsiniz, bu sizin için daha hayırlıdır ve günahlarınızın bir kısmının bağışlanmasını sağlar. Allah, bütün yaptıklarınızdan haberdardır." (Bakara/271)

"Yedi sınıf insan vardır ki, Allah onları kendi arşının gölgesinden başka hiçbir gölge bulunmayan kıyamet gününde arşının gölgesinde gölgelendirecektir. Bunlar: ... sol elinin verdiği sağ eli duymayacak derecede gizli sadaka veren kimse..." (Müslim, Zekât 688; Buhârî, Ezan 36, Zekât 16, Rikâk 24, Hudûd 19; Tirmizî, Zühhd 53, Ahmed b. Hanbel, Müsned 2/439)

"Kuytulardan bir kuytuda Allah'a ibadet eden ve insanları kendi kötülüğünden uzak tutan kimse (Allah yolunda, canıyla ve malıyla cihad eden kimseden sonra en faziletli) dir. (Müslim, 1252, Buhârî, Cihâd 2; Ebu Dâvud, Cihâd 5; Tirmizi, Fezâilü'l-cihâd 24)

3239 cema'at bile kıl fariza namaz

çıgaýlar hacı kıl adına namaz

Farz namazlarını cemaatle kıl, fakirler hacı olan Cuma namazlarını kıl.

Yukarıdaki beyit konusunu şu âyet ve hadislerden almıştır: "Muhammed, Allah'ın peygamberidir. Onun beraberindekiler ise, kâfirlere karşı çok çetin, kendi aralarında son derece merhametlidirler. Onları cemaatle rükû ve secde ederek, Allah'ın lütfunu ve hoşnutluğunu dilerken görürsün. Nişanları yüzlerindedir secde eserinden..." (Feth/29)

"Ey iman edenler, Cuma günü namaz için çağrı yapıldığında hemen Allah'ın zikrine (anılmasına) koşun ve alım satımı bırakın; eğer bilerseniz, o sizin için daha hayırlıdır." (Cum'a/9)

"Canım elinde bulunan Allah'a yemin olsun ki, içimden odun toplanmasını emredip, daha sonra namaz kılınmasını buyurup ezan okutturup, birine de emredip cemaate imam olmasını sağlayıp daha sonra cemaate gelmeyenlerin arkasından yetişip evlerini yakmak geçiyor." (Buhârî, Sahih-i Buhârî, 404)

"Cemaatle kılınan namaz, tek başına kılınan namazdan yirmi yedi derece daha üstündür." (Buhârî, Sahih-i Buhârî, 405)

6558 uzun tünle yatma idike tapın sen

odun yığla tınma yazukka basıttım

Uzun geceleri yatıp uyumakla geçirme, Allah'a ibadet et, uyanık ol, durmadan ağla; günahlarımla yükü altına girdim.

Yukarıdaki beyit konusunu şu âyet ve hadislerden almıştır:

"Gündüzün iki tarafında ve gecenin gündüze yakın saatlerinde namaz kıl! Çünkü iyilikler, kötülükleri giderir. Bu, algılaması olanlara bir öğüttür." (Hûd/114)

"Gecenin bir bölümünde de sana mahsus fazla bir namaz olarak uykudan kalk. Kur'ân ile teheccüd kıl; yakındır ki Rabbin seni övgüye değer bir makama ulaştır." (İsrâ/79)

"Gecenin yarısında kalk, yahut yarısından biraz eksilt." (Muzzemmil/3)

"Şüphesiz gece ibadetinin etkisi daha fazla, (bu ibadetteki) sözler (Kur'ân ve dua okuyuşlar) ise daha düzgün ve açıktır." (Muzzemmil/6)

"Farz namazdan sonra en faziletli namaz gece namazıdır. Geceyi iki kısma bölersen son kısmı namaz için en faziletli vakittir. Eğer geceyi üçe bölersen ortası en faziletli vakittir." (Tecrid-i Sarih Terc. IV, 16).

"Kim geceleyin uyanır ve karısını da uyandırarak beraberce iki rekât namaz kılarlarsa, Allah'ı çok zikreden erkek ve kadınlardan yazılırlar." (Ebû Davûd, Vitr, 13).

"Gece namazını terketme. Çünkü Resulullah (s.a.s) onu terketmezdi. Hasta ve yorgun olduğun zaman oturarak kılardı." (Ebû Davûd, Salatu't-Tatavvu', 18)

10. İmân Konuları İle İlgili Beyitler

1431 negü kelse tapla kör edgü isiz boyun bir kazaka köni tut agız

İyi veya kötü, ne gelirse, ona razı ol; kazaya boyun eğ, ağzını bozma.

3195 törütmezde aşnu yorıttı kaza

kazaka tapı bol boyun eg uda

Yaratmadan önce, kaza tayin etti; kazaya razı ol, boyun eğ ve ona uy.

6093 bayat hukmi tapla negü kelse yüd

budunka asıg kıl bolu birse öd

Allah'ın hükmüne razı ol; ne gelirse ona tahammül et; sırası geldikçe halka faydalı ol.

Yukarıdaki beyitler konularını şu âyet ve hadislerden almıştır:

"Haberiniz olsun ki, biz her şeyi bir kaderle yaratmışızdır." (Kamer/49)

"Çalışın! Herkes yaratıldığı şeye erecektir. Herkes, (yazıldığı) amelîyle amel edecektir." (Müslim, Kader, 78)

"Bir kul, hayrıyla, şerriyle kadere iman etmedikçe; kendisine (hayır veya şerden) isabet eden bir şeyin yanlışlıkla onu atlamasının mümkün olmadığını ve kendisini atlamış olan bir şeyin de yanlışlıkla ona isabet etmesinin imkânsız olduğunu bilmedikçe iman etmiş olmaz". (Tirmizî, Kader, 10).

"Her ümmetin mecusiyesi vardır. Benim ümmetimin mecusileri ise 'Kader yoktur.' diyenlerdir. Onlardan biri ölürse, cenazesine katılmayın, hasta olursa ziyaretine gitmeyin. Onlar deccal taifesidir. Allah'ın onları deccale ilhak ettirmesi (ona katılmış bir grup olarak değerlendirmesi) hakkıdır." (Ebu Davud, Sünnet; 17).

"Kadere iman, kaygı ve üzüntüyü giderir." (Münavî, Feyzu'l-Kadîr, 3/187)

5275 ay boşlag yorıglı budun ökte mi

bayat aytığı bar anutıl emi

Ey isyan vadilerinde başıboş dolaşan kişi; Allah bunu senden soracaktır, cevabını hazırla.

5276 köngülçe yorıglı ay teltük müne

ayıtgay seningdin bayat bir küne

Ey kendi arzusuna göre davranan günahkâr ve kusurlu kişi, bir gün Allah bunun hesabını senden soracaktır.

5277 ay yigli içigli yavalık bile

sakışka anungıl çıkış yol tile

Ey yiyip içmekle hayatını boşuna geçiren, hesaba hazırlan ve çıkar yol ara.

5278 ayıtgu turur kör bayat barçanı

kutulgu yiring barmu kaçıl kanı

Tanrı her şeyi soracaktır; kaçıp kurtulacak yerin var mı, hani.

5309 bu künke yarın bar ayıtgu küni

yarınka sakınsa yorıglı köni

Bugün için yarın bir hesap günü vardır; yarını düşünerek doğru hareket et.

6120 tilek arzu sürmek idi ked tatıg

tatıg aytığı bar yarınlık katıg

Heva ve arzu peşinden koşmak çok zevklidir; fakat bu zevk için yarın ağır bir şekilde hesap sorulacaktır.

Yukarıdaki beyitler konularını şu âyet ve hadislerden almıştır:

"Rabbin hakkı için, Biz onların hepsine mutlaka ve muhakkak bütün yaptıklarını soracağız." (Hicr/92-93)

"İnsanlara hesap zamanı yaklaştı. Onlar ise hala gaflet içinde aldurmıyorlar." (Enbiyâ/1)

"Biz ise, kıyamet günü için dürüst teraziler koyarız; hiçbir kimseye zerre kadar zulmedilmez; bir hardal tanesi ağırlığına da olsa, onu getirir koruz. Hesap gören olarak da Biz yeteriz." (Enbiyâ/47)

"Ve muhakkak ki o (Kur'an) hem senin için, hem kavmin için bir şereftir ve ileride bundan sorulacaksınız." (Zuhrûf/44)

"Ve muhakkak ceza ve mükâfat gerçekleşecektir." (Zâriyât/6)

"Yarın size kalacağız (yakında hesabınızı ele alacağız) ey insan ve cin!" (Rahmân/31)

"(Kusurlarından dolayı kendini) kınayan nefse de yemin ederim (ki diriltip hesaba çekileceksiniz)." (Kıyâme/2)

"Sonra and olsun ki, o gün her nimetten sorgulanacaksınız!" (Tekâsur/8)

"Kıyamet günü kul (hesap vermek üzere huzur-u İlahîye) getirilir. Allah Teala Hazretleri: "Ben sana kulak, göz, mal ve evlat vermedim mi? Sana hayvanları ve ekimi musahhar kılmadım mı? Seni bunlara baş olmak, onlardan istifade etmek üzere serbest bırakmadım mı? Acaba, benimle bugünkü şu karşılaşmanı hiç düşündün mü?" diye soracak. Kul da: "Hayır" diyecek. Allah Teala Hazretleri: "Öyleyse bugün ben de seni unutacağım, tıpkı senin (dünyada) beni unuttuğun gibi!" buyuracak." (Tirmizî, Kıyamet 7, (2430))

5340 ulug toy bakıp kör yaturlar küdü okır bizni bargu siziksiz udu

Büyük bir kalabalık mahşeri bekleyerek yatıyor ve bizi çağırıyor, biz de onları izleyeceğiz.

Yukarıdaki beyit konusunu şu âyetler ve hadisten almıştır:

"O gün ki hepsini mahşere toplayacağız..." (Yûnus/28)

"Sanki gündüzün bir saatinden fazla kalmamışlar gibi hepsini mahşere sevk edeceği gün aralarında tanışacaklar!..." (Yûnus/45)

"O sizi çağıracağı gün, derhal O'na tam bir saygı ile uyacaksınız ve (kabrilerinizde) pek az bir müddet kaldığınızı sanacaksınız." (İsrâ/52)

"Düşün o günü ki, dağları yürüteceğiz; yeryüzünü çırılçıplak göreceksin. Onları mahşer meydanına toplamışızdır, hiçbir kimseyi geride bırakmamışızdır." (Kehf/47)

"Evet Rabbine yemin ederim ki, Biz onları ve o şeytanları mutlaka ve mutlaka mahşerde toplayacağız..." (Meryem/68)

"Bir de bakarsın uyanmışlar, hepsi meydana." (Nâziât/14)

"Kıyamet günü insanlar beyaz, ince undan yapılmış çörek gibi kırmızıya çalan beyaz bir yerde toplanacak, orada hiç kimse için bir amelet olmayacaktır." (Müslim 1732, Buhârî Rikak 44)

11. İnsan İle İlgili Beyitler

0148 törütti ödürdi seçü yalngukug angar birdi erdem bilig ög ukug

Allah insanı yarattı, seçerek yükseltti; ona erdem, bilgi, akıl ve anlayış verdi.

5413 menidin törümü ş özüng men time özüng men tise ay unu ornung ol

Sen meniden türemişsin, "ben" deme; sen "ben" dersen, bak, işte değer.

Yukarıdaki beyitler konularını şu âyetler ve hadisten almıştır:

"Gerçekten Biz, insanı kuru bir çamurdan, biçimlendirilmiş bir balçıktan yarattık." (Hicr/26)

"...Şu muhakkak ki, Biz sizi topraktan, sonra nutfе (sperma) den, sonra alaka (yapışkan bir madde)dan, sonra da uzuvları görünen ya da görünmeyen bir et parçasından yaratmaktayız..." (Hacc/5)

"And olsun ki, Biz insanı süzölmüş bir çamurdan yarattık." (Mu'minûn/12)

"And olsun ki, insanı Biz yarattık, nefsinin onu ne ile vesveselendirdiğini biliriz ve Biz ona habl-i verid'den (şah damarından) daha yakınız." (Kaf/16)

"İnsanı fağfur gibi bir salsal (ateşte pişmiş gibi bir kuru çamur)dan yarattı." (Rahmân/14)

"Şimdi gördünüz mü o döktüğünüz meni?" (Vâkıa/58)

"O (Rahme) dökülen bir damla meniden değil miydi?" (Kıyâme/37)

"Çünkü Biz insanı bir takım katkılarla karıştırılmış bir nutfeden yarattık; onu evire çevire deneyelim diye de onu işiten ve gören bir varlık yaptık." (İnsân/2)

"Biz insanı en güzel biçimde yarattık." (Tin/4)

"İnsanı bir kan pıhtısından yarattı!" (Alak/2)

"Her birinizin yaratılışı ana rahminde nutfе olarak 40 gün derlenip toparlanır. Sonra aynen öyle (40 gün daha) alaka (yapışan şey) olur. Sonra yine öyle (bir 40 gün daha) mudga (et parçası) halinde kalır. Ondan sonra melek gönderilir. Ona ruh üfler..." (Sofuoğlu 1988: 114)

1266 negü tir eşitgil sakınuk kişî sakınuk kişî ol kişiler başı

Dinle, takva sahibi ne der; takva sahibi kişî insanların başıdır.

Yukarıdaki beyit konusunu şu âyet ve hadislerden almıştır:

"...Muhakkak ki Allah yanında en değerli ve en üstünüdür O'ndan en çok korkanınızdır..." (Hucurât/13)

"Ne Arapın Arap olmayana, ne de Arap olmayanın Arap olana, ne beyazın zenciye, ne de zencinin beyaza bir üstünlüğü vardır. Üstünlük ancak takva ileldir." (Ahmed b. Hanbel, V, 411)

12. Ölüm ile İlgili Beyit

1370 ölüm kelmez erken ölümke itin tiriglik ödinde tapug kıl tapın

Ölüm gelmeden, sen ölüme hazırlan, hayattayken, Allah'ın emirlerini yerine getir, ona tapın.

Yukarıdaki beyitler konularını şu âyetler ve hadisten almıştır:

"Herkes ölümü tadacaktır..." (Âl-i İmrân/185)

"Her nerede olsanız olun, ölüm size yetişir; göklere yükselmiş burçlarda da olsanız..." (Nisâ/78)

"O hem diriltir, hem de öldürür ve hep döndürölüp O'na götürüleceksiniz!" (Yûnus/56)

"Öyle ya, Biz gökleri, yeri ve aralarındakileri, ancak hak ve hikmete uygun olarak yarattık ve şüphesiz o saat mutlaka gelecektir. Şimdilik onlara iyi davran." (Hicr/85)

"Her nefis ölümü tadacaktır. Sizi bir imtihan olarak kötülük ve iyilikle deneyeceğiz. Hepiniz de sonunda bize döndürüleceksiniz." (Enbiyâ/35)

"Evet nice memleketler vardır ki, Biz onları zulüm yaparlarken helak ettik; şimdi damlarının üzerine çökmüş, ıp ıssız yıkıntı hâlinededir; ve nice kullanılmaz hale gelmiş

kuyular ve (bomboş kalmış) muhteşem köşkler vardır.”
(Hacc/45)

“Her can ölümü tadacaktır. Sonra döndürülüp Bize getirileceksiniz.” (Ankebût/57)

“Yeryüzünde bulunan her şey fanidir.” (Rahman/26)

“Ölüm gelip çatmadan ölüme hazırlan.” (Berki 1983: 37)

SONUÇ

“Kutadgu Bilig’de Âyet ve Hadisler” adlı bu çalışmamızda âyet ve hadislerle anlam ilgisi kurulabilecek beyitleri tespit ettik. Kutadgu Bilig’de en çok emir ve nehiy ile ilgili âyet ve hadislerle işaret edildiği görülmüştür. Biz, mânâsını âyet ve hadislerden alan beyitleri incelerken Türk kültürünün tesirini de görmüş olduk. Bu eserde Türk milletinin hayatına geniş yer verilmiştir. Bunların içinde pek çok sözün kaynağının âyet ve hadislerle dayanması esere ayrı bir değer katar ve ilk Türk-İslâm eseri olan Kutadgu Bilig, değerler bakımından İslâmiyet’e dayanır.

Beyitleri incelerken özellikle nasihatlerin bulunduğu kısımlarda ve hüküm bildiren beyitlerde âyet ve hadislerden faydalandığını gördük. Bazı beyitlerde âyet ve hadis mânâsının bütünü, bazılarında bir parçası bulunmaktadır.

Çalışmamıza, âyet ve hadislerle telmih yapan veya âyet ve hadislerle anlam ilgisi kurulabilecek, belli âyet ve hadisleri rahatça çağrıştıran beyitler alınmıştır. Bizim seçtiğimiz konuların dışındaki konularda da âyet ve hadislerle ilgi (telmih vs.) kurulabilmesi mümkündür.

KAYNAKÇA

- [1] Akşit, Mustafa Cevat (2004), İslâm’da Lanetliler, İstanbul: Gaye Vakfı Yayınları.
- [2] Arat, Reşit Rahmeti (2008), Yusuf Has Hacib-Kutadgu Bilig, İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- [3] Berki, Ali Himmet (1983), 250 Hadis Terceme ve İzahı, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- [4] Dilaçar, Agop (1988), Kutadgu Bilig İncelemesi, Ankara: TDK.
- [5] Komisyon (2003), Kur‘ân-ı Kerim Açıklamalı Meali, Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları.
- [6] Sofuoğlu Mehmet (1988), Sahih-i Müslim ve Tercemesi, İstanbul: İrfan Yayınevi.
- [7] Tekin, Talat (1986), “Karahanlı Dönemi Türk Şiiri”, Türk Dili Dergisi, Türk Şiiri Özel Sayısı I (Eski Türk Şiiri), S. 409, Ocak.
- [8] Yazır, Elmalılı Hamdi (Tarihsiz), Hak Dini-Kur‘ân Dili, İstanbul: YENDA.